

Heikki Riikonen

Pienin askelin kohti toista?

Olin tekemässä opetuskokeiluja vuonna 2011 perinteisen taidepedagogiikan kentän ulkopuolella. Keväällä olin mukana Taidekasvatuksen uudet toimintaympäristöt kurssilla, jossa toteutimme opiskelijakollegoiden kanssa ryhmänä kaksi lyhyttä taidetuokiota Kontulan vanhustenkeskuksen päivätoimintayksiköiden vanhuksille ja kaksi tuokiota työntekijöille. Syksyllä olin tekemässä kahdeksan opetuskerran kokeilua Helsingin vankilassa, mikä liittyi opinnäytetyöhöni¹.

Kirjoitan tässä artikkelissa kokemuksistani taidekurssien ohjaajana ja pohdin, syntykö opetuskokeilussa mitään uutta.

”Taide ja taiteen avulla kasvattamisen tehtävät eivät enää mahdu koulun tai vapaan sivistystyön puitteisiin, ne ovat rynnistäneet kaikille elämänalueille tuomaan uudenlaista asennetta ja syvyyttä ihmisten pyrkimyksiin parantaa omaa, ja toisten elämää.” (Varto, 2010, 12)

¹ Riikonen 2012.

Varton käyttämä ilmaisu rynnätä on nimenomaan oiva sana kuvaamaan opetuskokeiluja, joita olin toteuttamassa. Tuleekin pohtia, voiko tarvittavat valmiudet saada yhden kurssin tai kurssien nimissä ja puitteissa, astua ulkopuolisina uudelle alueelle ja lähteä muuttamaan asioita? Tiedämmekö edes mitä pitäisi muuttaa? En ole kypsynyt hyväksi ohjaajiksi välttämättä kahden opetuskerran tai kahdeksan kerrankaan jälkeen, en ainakaan näkyvästi. Opetuskokeilujen tavoite ei missään nimessä ollut muuttaa mitään muuta kuin itseäni, lisätä omaa ymmärrystäni kentästä, jossa voin tulevaisuudessa toimia.

Taidekasvattaja vaikuttaa oman elämän lisäksi myös toisten elämään taidekasvatuksellisissa tilanteissa, osallistumalla aiheen valintaan, omilla työskentelytavoilla, esimerkeillä ja lisäksi jo pelkällä läsnäolollaan. Kylvämme toivottavasti myös uusia ajatuksia itämään siihen maaperään, jossa olemme toimineet. Mutta mistä tiedämme onnistuiko taidepedagoginen hetki, niin kuin halusimme? Teemmekö vain oletuksia päättelemällä osallistujien ilmeistä ja eleistä, kuinka asiat menivät. Tiedämmekö oikeasti, miten asiat menivät?

Avaako taidepedagoginen toiminta perinteisen koulukontekstin ulkopuolella jotain uutta taidekasvatukseen ja taidekasvattajille? Nostaako se esille vanhoja, ja itsestään selviä asioita uudelleen tarkasteltavaksi? Mikä on roolimme opettajina ja ohjaajina? Miten suhtaudun ryhmään ja oppilaaseen? Kuinka paljon annamme tilaa itseilmaisulle? Mihin oikein nojaamme tekemisemme?

Miksi haluamme opettaa kuvista?

Lähdin tekemään Kontulan kokemusten jälkeen opinnäytetyötäni vankilaan tutkimuksellisista ja henkilökohtaisista syistä. Tutkimuksellisesta näkökulmasta on mielestäni tarkasteltava laajasti kenttää, jolla taidekasvattajat voivat työskennellä. Varto herätti ajatuksia tutkimisesta ja opettamisesta:

InSEAn tapaamisissa saa kuulla yleensä huiman joukon kuvauksia taidekasvatusprojekteista, joissa on ylitetty rajoja, otettu uusia menetelmiä, tuotu mukaan vähemmistöjä ja oltu luovia. Mikään näistä ei kuitenkaan päädy tutkimukseksi vaan jää myönteisenä yrityksenä

malliksi jollekulle toiselle, joka ehkä toteuttaa saman projektin omin eväin ja omin vähemmistöin (Varto 2011).

Suomalaisessa taidekasvatustutkimuksessa ei ole tehty montaa tutkimusta vankilaympäristössä. Tästä syystä koin opinnäytteen tekemisen tärkeäksi taidekasvatuksen kentälle. Taideteollisesta korkeakoulusta Jukka Holm (1987) käsittelee vankien kuvataideharrastamista Helsingin ja Sukevan vankiloissa. Seppo Väänänen (2006) käsittelee opinnäytetyössään yhteisötaidetta ja osana tätä tutkimusta hän haastatteli Soile Koistista, Marke Martsolaa ja Vilhelmiina Erikssonia, jotka toteuttivat ”Mekko – yhteisötaidetta vankilassa” -projektin. Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen lopputyössä Veera Pirilä (2006) toteutti Vantaan vankilassa Marjo Räsäsen kehittämää kokemuksellisen kuvantarkastelun metodia. Tutkimista uusissa ympäristöissä pitäisikin laajentaa koskemaan kokemuksia myös ”aidan toisella puolella”. Mitä osallistujat saavat osallistumisestaan?

Pelkkä halu kohdata toinen ei sittenkään riitä

Taidepedagogisessa toiminnassa on ennakkovalmistautuminen tärkeää. Ennakkoon ohjaajan on hyvä tietää ryhmästä, jonka kanssa toimii. Ohjaajan olisi myös hyvä tietää millaiset ryhmän mielenkiinnon alueet ovat, mitä erityispiirteitä kyseisessä ryhmässä on ja miten ne on huomioitava taidetuokion aikana. Varsinkin silloin kun toimitaan perinteisen taidekasvatuksen alueen ulkopuolella, on tärkeä tietää onko ryhmässä jotain, mitä ohjauksessa pitää erityisesti huomioida.

En mielestäni valmistautunut opetuskokeiluihin riittävän hyvin. En tiennyt paljonkaan vanhusten hoidosta tai Suomen vankeinhoidosta, saati muistisairautta sairastavista vanhuksista, enkä työskentelystä heidän kanssaan. Omaan heikkoon valmistautumiseen vaikutti erityisesti kokemattomuuteni perinteisen taidetoiminta-alueen ulkopuolella toimimisesta. En osannut kysyä, enkä tiennyt ennen opetuskokeilua kunnolla mihin ja miten valmistautua.

Yhteisötaiteilija Ritva Harlen omaan taidepedagogiseen toimintaan kytkeytyy voimakkaasti ”hengailu, ennakkotutkimus ja chillailu”². Minusta ”chillailua” on tutustuminen ryhmään, jonka kanssa toimitaan. Tutustuminen voi tapahtua ilman ohjattua toimintaa. Voimme tutustua ryhmään esimerkiksi yhteisellä kahvitauolla ennen taidetoimintaa. Tarkoituksena on kerätä sanatonta tietoa, jonka saan parhaiten vain olemalla ryhmän kanssa ja tutustumalla heihin. Työskentelyn kannalta on tärkeää, että voidaan rauhassa syventyä niihin teemoihin ja aiheisiin, jotka ryhmän jäsenille on tärkeitä. Peruskoulussa opettajalla on vuosia aikaa tutustua oppilaisiin, ”hengata” koulussa. Vie vuosia oppia tuntemaan se maailma missä oppilaat elävät, löytää niitä keinoja ja niitä näkökulmia, joilla taide ja taidetoiminta muuttuvat mielenkiintoiseksi. Taidepedagogisessa toiminnassa ohjattavan ja opetettavan kohtaamisessa tarvitaan juuri pitkäjänteistä tutustumista. Taidepedagogiikan uudet toimintaympäristön kurssin opiskelijakollegoiden kanssa yhdessä pitämämme opetuskokeilu Kontulassa olikin pitkälle juuri toiminnallista ”chillailua”, pyrimme luomaan taidetoiminnallisen hetken ja sen puitteissa tutustua ohjattavaan vanhus- ja työntekijäryhmiin.

Pitäisi olla aikaa tutustua rauhassa ”oppilaisiin”, eli ryhmään, jonka kanssa työskennellään. Kontulassa tutustumiseen oli aikaa vain noin viisi minuuttia, ja sekin hetki syntyi ikään kuin sattumalta, kun odottelimme loppuryhmän saapumista. Vankilassa ei ollut sitäkään.

Kontulan vanhusten palvelutalossa emme tutustuneet hoitajiin ennen taidepiirin alkua. En myöskään ohjaajana tiennyt montako vanhusta osallistuu taidepiirin tapahtumaan, saatikka osallistuuko siihen hoitajia. Näistä kokemuksista viisastuneena ymmärsin tutustua hiukan paremmin vankilassa henkilökuntaan, joka työskentelee päivittäin miesten kanssa.

Näyttelijä Jussi Lehtonen on tehnyt kiertävää teatteriesitystään lukuisissa suomalaisissa hoitolaitoksissa. Hän korostaa sitä, että laitosten ulkopuolelta tuleva hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävä taidelähtöinen toiminta vaatii hyviä

² Ritva Harlen 2011 käyttämiä termejä

suhteita laitoksen organisaatioon. Lisäksi henkilökunnan puolelta vaaditaan erityistä kiinnostusta ja innostusta sekä yhteistyötä taiteilijoiden, taidekasvattajien ja muiden palvelujen tarjoajien kanssa. Lehtosen mukaan kaikki ei todellakaan selviä yhdellä kertaa, vaan asioita; sopimuksia, lupia, suunnitelmia ja vastaavia käytännön pieniä juttuja pitää tarkastaa useampaan otteeseen. Laitoksissahan toimitaan kuitenkin henkilökunnan asettamien sääntöjen puitteissa. (Lehtonen 2010)

Laitosmaisessa ympäristössä toimiessa on syytä olla aktiivinen yhteistyökumppani henkilökunnan puolelta, jonka kanssa asiat hoidetaan ja sovitaan selkeästi. Silloin taidepiirin vetäjä pääsee kuin ohituskaistaa hiukan lähemmäs ryhmää. Näin hän saa ensinnäkin arvokasta tietoa ja voi tarjota näkemyksiään sekä toimintatapojaan tekemiseen ja erityisesti suunnitella toimintansa taidepiireihin. Toisena hedelmänä taidekasvattajan ja laitoksen henkilökunnan edustajan yhteistyöstä nousee myös mahdollisuus tarkastella ja saada palautetta sekä rikastuttaa omaa työtään. Kaiken edellytyksenä on tietenkin hyvä, toista kunnioittava vuorovaikutus työparin kesken.

Yhteistyönä voi miettiä myös monitaiteellisia työpareja. Yhteistyö mahdollistaa kokonaisvaltaisemman opetuksen, jossa pystytään yhdistämään eri taiteen alueita. Samalla saadaan tarjottua monipuolista taiteellista toimintaa, josta löytyisi kiinnostuksen kohtia useammalle. Tällöin ei tarvitse ”pakottaa” osallistujia samaan jollaan, jossa taidepiirin ohjaaja on, vaan jokainen voisi löytää jotain oman mielenkiintonsa alueilta. Laitoksissa olevilla ihmisillä saattaa olla erilaisia rajoitteita, mitkä estävät osallistumisen joihinkin taidetoimintoihin. Yhteistyö mahdollistaisi myös ammattimaisemman tarkastelun omalle työskentelylle ja niille perusteille, jolle toiminnan nojaamme.

Taidepedagogisen toiminnan kehittäminen laitosympäristössä tarvitsee jatkuvuutta, pitkäkestoista työtä ja tutkimista. Toiminnan kehittäminen tarvitsee tuekseen osallistujien aitoa huomioimista. Ilman tutkimusta miten taideopetukseen osallistuvat kokevat tai mitä he saavat osallistumisestaan, he jäävät ja alistuvat toiminnan ohjaajan ja henkilökunnan tulkintojen alle. Jos taideopetukseen osallistuvien kokemuksia opetuksesta tutkittaisiin tarkemmin, vältettäisiin toiminnan ohjaajan ja henkilökunnan tulkinnat toiminnan laadusta.

Tällöin päästäisiin pois ryntäilyistä ja luovista hetkellisistä kokemuksista, eikä tutkimuksellisesti jäätäisi tulkintoihin tai vain yhden kivan hetken, kuin yhden illan deitin varaan.

Kuitenkin roolit vielä sitovat

Totaalisissa laitoksissa³, joiksi Goffman⁴ määrittelee myös vanhustenkodit ja vankilat, ihmiseltä riistetään minuus ja paljon vapauksia. Goffman tarkastelee laitospäristöä ja toteaa: ”monissa totaalisissa laitoksissa asukit kokevat voimakkaasti sen, että laitoksessa käytetty aika on mennyt hukkaan, tuhottu tai riistetty ihmisen elämästä” (Goffman 1969, 53).

Ajan merkitys korostuu laitoksissa, joissa arki on päivästä toiseen samanlaisia. Ohjatut taidepiirit tarjoavat parhaimmillaan pienen tauon laitoksen asukkien arkeen. Taidepedagoginen toiminta voi antaa mahdollisuuksia laitoksen asukkaille tehdä ja kokea, tässä ja nyt, haastaa itsensä ja koetella omia ajatuksiaan ja taitojaan vuorovaikutuksessa ohjaajan ja muiden toimintaan osallistuvien kanssa. Siten laitosasukas voi löytää ja oppia jotain itsestään oman taitotoiminnan kautta.

Laitoksessa toimiessa nousee tärkeäksi myös toisen kohtaaminen. Taidepedagogisen hetken vetäjä kohtaa ihmisiä, jotka saattavat muuten jäädä laitoksen arjessa yksin ja kaukaisiksi toisilleen. Ohjaajan on myös huomioitava ketkä osallistuvat taidepiiriin. Onko henkilökunta läsnä toiminnassa? Henkilökunta tuo taidepiireihin aina mukanaan oman työroolinsa kautta laitoksen tapoineen, rooleineen ja sääntöineen.

Jokaisen taidepedagogiseen toimintaan osallistuvan käsitys taiteesta vaikuttaa

³ ”Sosiaaliset laitokset, instituutiot tuon termin jokapäiväisessä mielessä ovat paikkoja – huoneita, huoneistoja, rakennuksia, tehtaita – joissa harjoitetaan säännöllisesti tietynlaista toimintaa.” (Goffman, 1969, 5)

⁴ Erving Goffman (1922-1982) on kanadalaisyntyinen sosiologi, joka tarkasteli ihmisten elämää laitoksissa, vankilassa, vanhainkodissa, mielisairaalassa ja armeijassa. Tarkastelun kohteena on erityisesti ihmisten välinen vuorovaikutus ja toimintamallit.

myös suuresti ”kemiaan ja tekemiseen”, siihen minkälaiseksi taidepiiri muodostuu. Henkilökunta tuo mukanaan myös oman taidekäsityksensä, jopa ottamalla vallan määrittellä millainen taide on sopivaa asukkaille. Valitettavasti he eivät ole tässä määrittelyssään aina oikeassa. Monesti laitosten asukkeja aliarvioidaan ja siksi heiltä saatetaan kieltää osallistuminen taidetapahtumiin. Henkilökunta kuitenkin pyrkii ajattelemaan asukkiensa parasta. Monesti henkilökunta tietää paremmin kuin laitoksen ulkopuolelta tuleva, mikä voi olla liian rankkaa tai hankalaa asukeille. (Lehtonen 2010)

Ohjaajien omalla taidekäsityksellä on suuri rooli taidepedagogissa toiminnassa. Mikä on työskentelymme tavoite? Teos vai Hetki? Tarkastelemmeko hetkeä itseään ja niitä tilanteita, hetkessä olevien ihmisten kommunikointia? Vai keskitymmekö onnistumisen kokemuksiin, joita ihminen saa koetellessaan omia taitojaan? Hänelle voi jäädä omin käsin tuotettu teos, jotain ikuista, muistuttamaan vielä siitä hetkestä ja niistä ihmisistä, jotka olivat läsnä kun teos syntyi.

Laitoksissa olisi hyvä tarjota samanlaista toimintaa henkilökunnalle kuin asukeille. Silloin henkilökunnalla olisi samankaltaisia kokemuksia, jotka eivät liity rooleihin, arvoihin tai laitoksen sääntöihin vaan johonkin muuhun, paljon tärkeämpään.

Lähteet

Goffman, Erving 1969. *Minuuden riistäjät – tutkielma totaalisista laitoksista*. Lohja: Marraskuunliike.

Lehtonen, Jussi 2010. *Samassa valossa – näyttelijän työ hoitolaitos kierteella*. Helsinki: Avain.

Varto, Juha 2010. Taideteollisen korkeakoulun julkaisussa Arttu! 1/2010. Taidekasvatus. ss.12-13. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Varto, Juha 2011. Mihin olemme menossa? Synnyt 2/2011.

http://arted.uiah.fi/synnyt/2_2011/2_2011juha_varto.pdf (13.12.2012)

Julkaisemattomat lähteet

Harle, Ritva 2011. Kirjoittajan omat muistiinpanot Harlen luennosta Taidepedagogiikan uudet

toimintaympäristöt kurssilla 8.4.2011.

Holm, Jukka. 1987. Avartaa rajoja. Vankien taideharrastus Helsingin ja Sukevan keskusvankiloissa. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. Julkaisematon opinnäytetyö.

Pirilä Veera. 2006. "Auringon nousun aiheuttamaa värisinfoniaa": kokemuksellinen taiteen ymmärtämisen metodi oppaana tutkimusmatkalla vankien kuva-analyyseihin. Pro-gradu Lapin yliopisto. Taidekasvatus. Rovaniemi. Julkaisematon opinnäytetyö.

Riikonen, Heikki 2012. Maisemointia muurin takaa. Taidekasvatus Taiteen laitos. Aalto-yliopisto. Helsinki. Julkaisematon opinnäytetyö.

Väänänen, Seppo. 2006. Yhteisötaide käytäntönä ja osana opetussuunnitelmaa. Taideteollinen korkeakoulu. Helsinki. Julkaisematon opinnäytetyö.